

УДК 521.161.2-3.09 + 821.09 (410):82-343
DOI: 10.31475/fil.dys.2019.09.03

ІРИНА БУРА,
аспірант
(м. Ужгород)

**Специфіка художнього вияву образу богині
в казці-есе Д. Гуменної «Благослови, Мати!»
та романі Д. Лессінг «Ущелина»**

У статті здійснено типологічний аналіз міфологічної основи образу матері-богині у творах Д.Гуменної (казка-есе «Благослови, Мати!») та Д.Лессінг (роман «Ущелина»). Акцентовано на специфіці зображення епохи матриархату, акцентовано на ролі жінки в житті суспільства, її магічних й особистісних якостях, подібності до божества. Д.Гуменна апелює до міфів Трипілля та українського язичництва, багатогранно змальовує різноманітні обряди, котрі виконували давні жінки, оберігаючи власний рід та дбаючи про циклічність та безперервність життя. Д.Лессінг створює власну неповторну модель художнього антропогенічного міфу, згідно з яким жінки з'явилися першими на землі, а чоловіки постали пізніше, як аномалія, народжені матерями жіночого племені Ущелини. І українська, і англійська письменниця прагнуть реконструювати світові антропогенічні міфи, кожна вдаючись до специфічного способу художнього переосмислення ролі минулого людства. Їх твори відрізняються за стилістикою та способом структурування оповіді, але спільним є прагнення письменниць повернути увагу читача до трансформації ролі жінки в історичному розрізі й нагадати про міфологічний образ матері-богині, який відклав відбиток на формування сучасних цивілізацій.

Ключові слова: англійська література, антропогенічні міфи, архетип матері, Д. Гуменна, Д. Лессінг, матриархат, міфологізм, Трипілля.

Епоха матриархату та антропогенічні міфи стали основою казки-есе Д.Гуменної «Благослови, Мати!» (1966) та роману Д. Лессінг «Ущелина» (2007). Українська та англійська письменниці у своїх творах кожна по-своєму переосмислили уявлення наших предків про світ, акцентуючи на ролі жінки-матері у процесі становлення цивілізації. Творчість обох письменниць є малодослідженою. Від початку 40-х рр. ХХ століття і до 1992 року в Україні не було опубліковано жодного твору Д.Гуменної,

радянські літературознавці оминали увагою її творчість. Водночас художній доробок письменниці – це 23 книжки, належним чином оцінені американським літературознавством. На жаль, в Україні літературна спадщина Докії Гуменної є мало відомою читачам. Лише останнім часом почали з'являтися наукові розвідки, в яких осмислюється творчий доробок письменниці (праці Г. Костюка, Ю. Шереха (Шевельова), А. Погрібного, М. Мушинки, В. Мацька, П. Сороки, В. Даниленка, О. Коломієць).

Д.Лессінг – нобелівський лауреат у галузі літератури 2007 року, її роман «Ущелина» (2007) є «оригінальним зразком постмодерної прози, оскільки акцентує на гендерних проблемах сучасності крізь призму ретроспективної проєкції в антропогенічні міфи світу» [7, с. 136]. Письменниця спроектувала фантастичний простір далекого минулого доби матріархату, метафорично осмислила логіку співіснування, гармонійного взаємодоповнення та протистояння двох статей. На думку Мірчі Еліаде, «матріархат», як культурне і соціальне явище, утвердився внаслідок відкриття можливості вирощування їстівних рослин. «Жінка перша почала вирощувати їстівні рослини. Тому цілком природно, що вона стала власницею землі і врожаю. Магічно-релігійна вищість, а отже, і соціальне верховенство жінки має космічну модель: образ Матері Землі» [3, с.77]. Саме ця модель лягла в основу роману Д. Лесінг «Ущелина» та казки-есе Д. Гуменної «Благослови, мати!», хоча героїням твору англійської письменниці ще не відоме вирощування рослин, вони займаються збиральництвом та рибальством.

М.Хоуп припускає, що «уявлення про жіноче світотворче начало з'явилося швидше, ніж ідея творця-чоловіка [...] І ця жіноча енергія резонує з езотеричним символом Уробороса.» [8, с.13-14]. Загалом, у світовій міфології одним з першопочатків світу є жіноче начало – вода, хаос, темрява, в надрах якої зароджується життя. Земля теж асоціюється з жіночим началом, і саме з неї (з глини) у більшості міфів були створені люди. Д.Гуменна у казці-есе «Благослови, Мати!» простежує еволюцію світоглядних уявлень давніх народів, акцентуючи, що образ бога-творця (чоловіка) з'явився в міфологічних оповідях значно пізніше: *«як тепер звично, й ніхто не дивується, що Творча Сила всесвіту – чоловік із розкішною сивою бородою, який сидить на троні у хмарах, так і в свій час нічого дивного не було, що всі явища природи, всі стихії, небо й земля – все це було жіночого роду. Сонце також перше, ніж стати «чоловіком», було «жінкою» (напр. у гетитів), а подекуди нею й зосталося, наприклад, у японців. Японський імператор-мікадо – внук жінки-сонця, ось чому він*

божественного походження, та й сам божество. Ріки, зрозуміло, теж були жінки-богині» [1, с.31]

Д. Гуменна апелює до шумерських міфів, що оповідають про створення світу з тіла богині Тіамат, їх коріння письменниця виводить з доби оріньяку. А образи первісних богинь, на її думку, «*предкині перших родових спільнот, що почали засновуватися у суворих, але щедрих на всілякого звіра часах оріньяку» [1, с.32]. Письменниця згадує і записи Геродота, що засвідчують домінування жіночих божеств в давньому грецькому пантеоні: «Ось що кажуть скити у часи Геродота (500 років до Р. Х.), коли їх запитали, які в них боги: «Табіті, богиню огнища і Господиню земель та води, звірів, птахів і риби, ми шануємо найбільш за всіх, а потім уже Папая, бога неба (Зевса)». У гетитів володар і цар діставав свою владу з рук верховного божества, Богині Матері, це вона благословляла його на царство. Благослови, Мати!» [1, с.50].*

Відтак, саме Богиня-мати в епоху матриархату визначала закони ритуальної поведінки племені, а пізніше – лише з її згоди отримував владу чоловік-цар.

Д. Гуменна в казці-есе здійснила художньо-типологічний аналіз образу жінки-матері в багатьох давніх міфологіях. Авторка апелювала до міфів єгиптян, індусів, гетитів і прийшла до висновку, що у всіх давніх культурах саме жінка вважалася посередницею між людьми і вищою силою, володіла магією слова, здійснювала містичні ритуали, її іменем називався рід. Згадку про це знаходимо і в повісті Д. Гуменної «Небесний змій»: плем'я тогарів отримує свою назву як похідну від імені матері – старенької Тогари, котра пояснює це так: «*в нас, коли хочуть знати, хто ти, то перше питають ім'я матері, а потім уже – хто батько. От і мій Тогарик, і весь його рід-плем'я зветься так, бо я – його мати!» [2, с. 155]. Відтак, образ матері сприймався як основа роду, був об'єднуючим фактором родової спільноти, а потім на його основі сформувався культ матері-богині.*

У добу палеоліту, через примітивність уявлень та вірувань людей, жінка прирівнювалася до божества, адже з неї на світ з'являлося нове життя. Саме через здатність жінки збільшувати чисельність племені палеолітики уявляли весь світ, як жінку-гіганта (жінку/першопредка): «*Найстарші міти про світотворення, які дійшли до нас, повідають про жіночу істоту, уявлювану різно: то хаосом, то коровою, то жінкою-людиною...Вона сама з себе народжує божества, а ці вже впорядковують землю, населяють її людьми, звірами, рослинами» [1, с.30]. Письменниця згадує давній космогонічний єгипетський міф, де матір'ю сонця постає богиня-корова: «*Сонце було народжене у вигляді**

золотого теляти, а народило його небо, велечезна корова із розсипаними по всьому тілу зірками» [1, с.30]. У шумерських та вавилонських міфах богиня постає уособленням неба : «Тіло її зігнуто або творить арку над землею, а пальці рук і ніг впираються об землю. Вона сама з себе народжує сонячне немовля. Щодня виходить з її лона сонячний диск, і ввечері вона його ковтає, щоб уранці народити знову» [1, с.30]. Отже, жінка-богиня уявлялася як універсум, першопочаток всього живого.

Д.Гуменна у казці-есе «Благослови, Мати!» називає різні персоніфікації богині-матері: земля-мати, мати-корова, змія, Діва, Лада, Леля, Дана та ін. Українська письменниця згадує, що на «теракотовій плиті, знайденій у Херсонесі 1946-го року, показано жінку з головою корови, а нижчими кінцівками зміїними, – так виглядало велике херсонеське божество, Діва Тавропола. Нею присягали в договорах, їй приписували чудо врятування Херсонесу, їй приносили людські жертви, її називали просто таки царицею Херсонесу. Там же знайдено й монети із зображеннями: на одному боці Діва, а на другому – бик, що має намір колоти рогами» [1, с.70-71].

Оскільки важливу роль в житті давніх племен займали ритуали, які часто супроводжувалися танцями, тож людська уява в епоху матриархату витворила образ покровительки танцю – богиню Дану. Як відомо з давніх міфів та легенд, «без «данцю» неможливо уявити собі жодної дії наших предків, данцем вони започатковували кожен випадок, вкладали в нього найвищий і найбурхливіший вияв своєї енергії. В стані екстази та піднесення мовби сполучалися із божеством та в цій сполучці бажання людей ставали бажанням божества, в цьому разі Дани. Тож її іменем і названо таку важливу активність людини, як данець-танець» [1, с.78]. Д. Гуменна згадує приспів гуцульських пісень, в яких до сих пір звучить ім'я давньої богині танцю, ніби метафорично посилюючи його енергетичну потужність: «Ой, сіда-ріда, сіда-ріда, сіда-ріда й Дана» [1, с.78].

Есе-казка «Благослови, Мати!» моделює яскравий образ жінки, яка виконувала функцію жриці/напівбогині в суспільстві палеолітичної доби. Д.Гуменна звертається до історичних та етнографічних розвідок, ретельно вивчає народні легенди та перекази про Трипільля і на їх основі створює яскраву, багатогранну картину прадавніх часів, овіяну ореолом магії та міфів. Письменниця художньо конструює добу матриархату, намагається відтворити специфіку життя наших предків, наголошуючи на особливій ролі жінки в житті племені: «Ось характеристика цієї господині: вона мудра, вона пророчиця, вона знає

таємні чари. Всі таємниці неба і землі їй відомі. Вона сама виготовляє цілющі ліки, тож споконвіку вмє вона лікувати ... Крім того, вона велика господиня, їй приносять щедру частину здобичі мисливці з уловів чи дружина з загону чужої худоби. У неї свої власні комори, повні всілякого добра, а в голодні часи вона годує своїми запасами весь великий рід. Вона дає мудрі поради в критичних випадках...» [1, с.17]. Відтак, Докія Гуменна акцентує на важливості функції жінки-матері в житті племені, її аналітичних здібностях – плануванні потреб родини, володінні мистецтвом зіллення хворих фізично та духовно.

Збірний образ героїні казки-есе тісно пов'язаний з архетипом матері, він амбівалентний й виявляється в культурі багатьох народів. Зокрема, у казці-есе Д. Гуменна згадує про дві іпостасі богині-матері: світлий і темний, протиставляючи образи Купали та Марени. «У купальському обряді є два образи: купавої дівчини – найкращої, і Марени-смерти, зробленої на те, щоб її втопити чи розірвати на шматки. Богиня Марена чи Мара уявляється ось як: «Вона – дівчиця. Спереду рум'яна красуня, ззаду – гниючий, зловонний труп. Марена перерізує іржавою косою «рубець життя» в серці людини. Перерізвавши, обертається задом і жалить бездушне тіло гнилою тлею, після цього заколисує народжену на той світ душу, як малу дитину, поїть її водою, що ставлять у мисці вмирущому поруч із запаленою свічкою... В Галичині ї досі кажуть: «Іди до Марі! Щоб тебе Мара взяла!»» [1, с.106]. Темна богиня, богиня смерті попри страшну, відразливу зовнішність в міфології виконує роль помічника, метафоричного перевізника, оскільки має прилучити померлого до потойбіччя, де душа повинна отримати нову форму існування. Д. Гуменна, згадуючи про такі функції богині-матері, акцентує на існуванні в українських народних віруваннях дуалістичного образу жіночого божества, без якого неможливе життя ні в одному зі світів.

Д.Гуменна яскраво окреслює образ язичницької богині Лади, ім'я якої досі звучить у гаївках: «*«Благослови, Мати, ой, мати Лада, мати, весну закликати!»* (Словник Грінченка). Тут ясно сказано, що Лада – це богиня-мати себто матриархальне божество трипільського часу» [1, с.101]. Д. Гуменна розглядає образ Лади як старослов'янське божество, що активно функціонувало в епоху Трипільля, і не могло з'явитися в часи патріархату. Саме від богині Лади похідними, на думку української письменниці, є слова «лад» та «люди». «Люди – «всі, що належать до Лади, її нащаддя», – чи ж не так? Справді бо, нема в однині цього слова, а як є («людина»), то воно вже походить від множинної форми («люди»)» [1, с.101]. Відтак, здійснюючи

етимологічний аналіз, Д.Гуменна простежує ознаки демократичного устрою в трипільців, наголошує на важливості родових цінностей для наших предків.

Ще одну іпостась давньої богині простежує письменниця в давньому календарному ритуалі, який виконували дівчата навесні, обравши з-поміж себе найкращу, яку вшановували подарунками. *«Мабуть, і свято Лялі це тільки одірваний фрагмент одного великого дійства, з великою богинею Матір'ю у центрі. В часи запису це свято стало вже тільки дівочою грою. «Дівчата, вибравши найгарнішу з-поміж себе, перев'язують їй груди, руки й ноги різним зіллям, а на голову кладуть вінок із квіток; сажать її на лавку з дернини, ставлять при ній дзбанок із молоком, сир і масло і т. п.; до ніг кладуть вінки. Потім водять хоровод навколо сеї «лялі», як її звать. По скінченні вона ділить між дівчатами сир, масло, роздає вінки, котрі дівчата ховають на другу весну»* [1, с. 99]. На переконання письменниці, дівчина всередині кола була уособленням богині достатку й щастя, а дівчата, що водили навколо неї хоровод, поставали втіленням її жриць, здійснюючи символічні жертвоприношення своїй «Богині». Д.Гуменна припускає, що саме дівчина-ляля (уособлення давньої богині) згодом була відтворена *«в трипільських статуетках. Можливо, ті статуетки й звалися лялями? Це слово тепер закріпилося за дитячими іграшками, ляльками, та за малими дітьми-немовлятами. В усякому разі, дуже близько, майже так само звалось (і зветься досі) мітичне божество Леле, що до нього звертаються і з ще одним епітетом: нене. «Ой, нене, ой, леле! .. » Вона, отже, мати, няня. Це – образ, вихоплений із неоліту, коли, замість «Ой, Божечку мій!», казали: «Ой, Лелечко!», шукаючи найпевнішого захисту у біді»* [1, с. 99]. Так, зовсім несподівано письменниця пов'язує образ дитячої ляльки з богинею Лялею, привертаючи увагу читача до подібності свідомості дитини й людини періоду неоліту, коли об'єктом поклонінням та любові ставав неодухотворений предмет, котрому приписувалися властивості божества (зокрема, глиняні статуетки Лялі). Також звертання «Ой, Леле!» свідчило про довірливе ставлення трипільців до цієї богині, здатної захистити давню людину від проявлених та не проявлених загроз світу.

Занепад матріархату, за спостереженням Д.Гуменної, починається у часи мадленської епохи. Чоловіків лякала сила, зосереджена в руках жінок, вони не хотіли більше поклонятися богині-матері й прагнули трансформації соціального устрою й отримання влади над жіноцтвом. Їх перестало влаштовувати те, що саме жінки володіли магічними

здібностями, були жрицями племені і приймали всі важливі рішення. Роль чоловіків у житті племені була незначною, другорядною, вони повинні були виконувати накази жінки-чаклунки, і це спричинило їх протест. У казці-есе «Благослови, Мати!» Д.Гуменна майстерно змодельовала міф про занепад матріархату: *«Ця тиранія жіноцтва зростала щораз та гірша, аж поки не прийшло на думку чоловікам, що мертва відьма не така небезпечна, як жива. Вони змовилися вибити усіх жінок. І там сталася велика масакра, і з неї ні одна жінка не вийшла в людській формі. Навіть молоді дівчата, які щойно починали вчитися відьомства, були побиті разом із усіма, так що чоловіки zostалися без жінок. Вони мусли чекати, поки доростуть малі дівчатка. Тим часом виникло велике питання: як чоловіки можуть утримати владу, що її вони вже досягли? Одного дня дівчатка стануть дорослі, вони об'єднаються і відновлять своє панування. Щоб запобігти цьому, чоловіки заснували таємне товариство, своє власне, і назавжди скасували жіночу спілку, що в ній так багато грішних змов кувалося проти чоловіків. Ні одній жінці не дозволено було наблизитися до осідку чоловічого товариства, Гаїн, під загрозою смерті»* [1, с. 47]. Д. Гуменна художньо моделює трансформацію матріархату в патріархат шляхом насильства, а не закономірної трансформації родового устрою. Образ богині-матері тепер вшановують лише амазонки – міфологічне войовниче плем'я жінок, які жили окремо від чоловіків, керуючись матріархальними законами. За стародавніми переказами, вони утворили могутню державу на чолі з царицею. Одружувалися з представниками сусідніх племен тільки для продовження роду, потім відсилали чоловіків назад. Новонароджених хлопчиків віддавали батькам або вбивали, дівчаток виховували воїнами: *«Коли в амазонок народжувалися діти, то всіх дівчаток залишали вони у себе, а хлопчиків віддавали гаргареям, які будь-якого хлопчика вважали своїм сином і виховували. Дівчаткам-немовлятам амазонки випалювали розпеченим дротиком ліву грудь, щоб вони в дорослому віці краще могли стріляти, і це ніби від цього походить їхня назва»* [1, с. 138]. Письменниця захоплюється відважністю і незалежністю цих жінок, амазонки для неї є уособленням сили та гідності. Однак невелика громада жінок не могла протистояти суспільству, побудованому на патріархальних законах: *«Ці цариці-амазонки – останній відблиск керівної ролі жінки в громаді, і він оформлений в дусі того часу, войовничо-озброєного. Вже після – скрізь і всюди кермувати долею народів починає патріарх, князь. Жінки, як визначні особистості, цілком і надовго сходять із сцени»* [1, с. 149]. Таким чином, з усуненням

образу богині з ритуального життя племен утверджується нова модель релігійних вірувань та суспільних відносин, місце богині-матері займає чоловіче божество.

Отже, у художньому просторі роману Д.Гуменної міфологема «мати» проектується на жриць племені (найстарших жінок), богинь, відьом, землю, воду, печеру, вирій. Письменниця вдало реконструювала міфологічний світ Трипілля, поєднавши історичні факти та власні уявлення про побут та світогляд давніх українців.

Д.Лессінг у романі «Ущелина» конструює літературний міф про появу на Землі першими жінок, а вже потім – чоловіків. Очевидно, письменниця була добре обізнана зі світовою міфологією і знала багато антропогенічних оповідей. Письменниця, відмежувавшись від патріархальної традиції, пропонує свою художню гіпотезу про появу людей на планеті Земля. Роман «Ущелина» літературно моделює ситуацію пізнання жінкою себе крізь призму її уявлення про чоловіка й навпаки – самоусвідомлення чоловіка через зв'язок з жінкою. На початку твору перед нами постає, на перший погляд, самодостатній фемінний світ, який навіть не підозрює про альтернативну форму існування. Жінки живуть окремою громадою, старші керують молодшими й диктують певні правила поведінки. В них є все необхідне – їжа, прилисток, можливість продовжувати свій рід через запліднення світлом Місяця. Героїні роману називають себе доньками Ущелини, а *«Ущелина – це розлом у тій скалі, в якій нема входу до печери. Ущелина – це найважливіше в нашому житті, – каже одна з них. – Завжди так було»*[4, с.17]. Метафорична назва місцевості, яку обрали для себе древні жінки, акцентує на інстинктивному аспекті їх життя, зосередженні уваги на тілі й процесі самовідтворення через народження дітей (дівчаток).

Англійська письменниця створює художню модель світу, де нема чоловіків. Час пливе повільно, жінкам – жителькам Ущелини, не характерні імпульсивність, агресія, між ними нема конкуренції та конфліктів. Статичність, дотримання правил та вірність традиціям характеризують побут жительок Ущелини. У них нема потягу до боротьби, бо відсутній антагоніст, з яким необхідно змагатися. Варто погодитися з твердженням Л.Мірошниченко, що «роман «Ущелина» є формою емансипації як від класичних гендерних стереотипів, так і від тих, які були вироблені за останні десятиліття, – феміністичних» [5, с.125]. Однак жінки Ущелини несподівано починають народжувати неподібних до себе істот – хлопчиків. Поява нової й непізнаної істоти лякає їх, вони називають хлопчиків «виродками» й позбуваються їх через пасивне вбивство – залишають немовлят на скелі, щоб ті стали

здобиччю орлів.

Д.Лессінг робить екскурс в епоху первісних світоглядних уявлень людства, яскраво змальовуючи риси тотемізму й анімізму в давній культурі. *«Скільки нас тоді було? – розмірковує Мейра. – Не знаю. Тоді. Коли було це «тоді»? Печер стільки, скільки у мене пальців на руках і на ногах; печери великі, глибокі. У кожній печері живуть різні люди, сім'ї. Охоронці Ущелини, Ловці Риб, В'язальниці Сіток, Ті, що Готують Рибу, Збиральниці Водоростей. Нас всіх називали Охоронцями Ущелини»* [4, с. 17]. Час розглядався прадавніми жінками як поняття відносне, а громада структурувалася на групи за типом виконуваної роботи.

Доріс Лессінг змальовує самодостатній світ жінок, які є органічною частиною природи й живуть у гармонії з нею, їх стихія – вода, й вони вважають себе морським народом, створеним хвилями. Як відомо, водна стихія у світовій міфології асоціюється з жіночим началом. *«Вони вважали – але це не була віра, за котру вони ладні були б боротися, – що їх переправила з Місяця Величезна Риба. Коли? Довгі здивовані погляди. З місячних яєць вилупилися вони. Місяць відкладав яйця, втрачав свою масу, тому й ставав меншим на певний час. Власна здатність до народження дітей теж не викликала запитань. Так було завжди. Ніщо не змінювалось, ніщо не могло змінитись, ні до чого зміни. Але й це було не переконанням, а всього лише млявою впевненістю, що не вартувала, щоб про неї згадували. Вони існували у вічному сьогодні»* [4, с.34]. Міф про зв'язок жінок з Місяцем, як першоджерелом життя, є в романі «Ущелина» полісемантичним. З одного боку, нічне світило асоціюється з божеством, покровителем жіноцтва, з іншого – постає символом жіночої сили та магії й нарешті є уособленням маскулінної енергії, яка на певному етапі ще не оприявлена, огорнута ореолом загадковості й страху. Відсутність чоловіків в середовищі первісних жінок компенсується існуванням величного, непізаного й далекого божества, наділеного запліднюючою силою. Його блідою подобою стають несподівано народжені хлопчики – монстри, так їх назвали здивовані аномалією жінки.

Одна з героїнь роману, Мейра, поетично відтворює спогади про життя її рідної жіночої громади на острові серед скель: *«Ми народжувались, жили, жили... довго жили... деякі топилися, падали в провалля і розбивалися, деяких вибирали, щоб кинути в Ущелину. Померлих у інший спосіб відносили на скалу Убивання [...] Народжувались діти. Народжувались – і все, ніхто не повинен був їх робити. Ми думали, що їх створює Місяць або Велика Риба»* [4, с. 18]. Народження дітей без участі чоловіків у романі «Ущелина»

метафорично відображає існування культу Матері-Богині. Джакетта Хоукс, Джеймс Фрезер, Маргарет Мід та інші відомі вчені переконані, що «культ Матері-Богині, або Творця-жінки, виник внаслідок того, що древні люди не знали про функцію чоловіків у процесі запліднення. І до того, як статевий акт почав асоціюватися з народженням дитини, дарувальницею життя вважали тільки жінку» [8, с.28].

Специфіка міфологічної оповіді Доріс Лессінг про появу на Землі чоловіків полягає в усуненні з раннього періоду життя хлопців образу турботливої жінки-матері. Лісова громада первісних чоловіків оминає такий етап становлення як пізнання себе через любов матері. Вперше вони дізнаються про існування істот протилежної статі в період статевого дозрівання, коли поодинокі жінки з Ущелини з цікавості сходять у низовину. Змальовуючи перші зустрічі представників двох гендерних спільнот, Д.Лессінг акцентує на інфантильній складовій їх вдачі.

У романі «Ущелина» чітко окреслюються два сценарії становлення особистості: ініціація чоловіка та жінки, необхідною умовою якої є спілкування між ними. Сценарій психологічної ініціації жінки відрізняється тим, що спочатку відбувається посвячення дівчат у клас «матерів», а вже потім на героїнь проектується роль власне жінки (статевого партнера) з усвідомленням ними суперечливих почуттів до представників протилежної статі. Героїні роману повинні прийняти й полюбити те, що їх спочатку лякає. Переїнятися співчуттям й турботою до своєї дивної дитини-«монстра» (хлопчика), а згодом крізь призму пристрасті й статевого потягу пізнати чоловіка. Поняття любові у творі не окреслюється, герої не досягають ще такого рівня самосвідомості, але авторка натякає на тенденцію до розвитку цього почуття. Д.Лессінг художньо увиразнює легкість, з якою чоловіки відкриваються на зустріч жінкам, а також недовіру й обережність жительок Ущелини у спілкуванні з «монстрами». Метафорично утверджується думка про більшу ініціативність «нових» людей, чоловіків, їх відкритість для пізнання нового – протилежної статі, нових територій, невідомої природи, й консервативність жінок, котрі основну свою функцію й надалі вбачають у продовженні роду. Психологія творця життя не покидає жіночі персонажі до кінця роману. За відсутності чоловічої громади, яка вирушила на пошуки нових територій під керівництвом Хорси, жінки найбільше страждають від того, що не народжуються діти, бо тепер вони вже не можуть з'явитися без участі чоловіків. Таким чином, письменниця художньо заперечує феміністичні гасла своїх сучасниць утверджуючи розв'язкою роману думку про необхідність взаємодоповнення, гармонійного співіснування чоловіків та жінок, які

не можуть бути щасливими кожен зокрема. Будучи носіями різних психологічно-емоційних характеристик представники двох статей становлять нерозривну єдність, яка є необхідною передумовою побудови суспільства.

Метафоричне жіноцтво, як колективний персоніфікований образ древньої богині, проходить шлях від пізнання світу до структурування іншої реальності, породження істот, відмінних від себе, і через них створення нової раси людей – нових чоловіків і жінок, які постають як синтез двох начал – фемінного й маскулінного, що проявляється у їх вдачі, інтересах, вподобаннях. *«Поява нових людей викликала в їх свідомості порівняння, кожне нове поняття отримало тінь»* [4, с.79]. Мовою символів, поява чоловіків та народжених від них дітей вносить у світ давнього жіноцтва неспокій, сумнів, пристрасть, рішучість й активність. Жінки стають іншими,

Як відомо, деякі давні космогонічні уявлення пов'язували народження всесвіту з образом великої богині, поступово вони «поєднувались з ідеєю протиставлення землі та неба, тобто виникала бінарна опозиція чоловічого й жіночого начал з поступовим підпорядкуванням жіночого чоловічому» [6, с.278]. Такий міфологічний сценарій притаманний й розвитку подій у романі *«Ущелина»*: *«Колись, дуже давно, жила-була жінка, котра, можливо, називалася Мейра, і жили інші жінки; і ці жінки виносили перших дітей, зачатих від чоловіків. Були вони нащадками найдавніших людей, котрі вийшли з моря, а створили нових людей, що принесли з собою у світ неспокійну допитливість»* [4, с.90].

Стиль оповіді у романі тяжіє до фольклорної прози, оскільки увібрав у себе елементи міфу, легенди, казки, переказів-хронік: *«Історик не має змоги дізнатися, як довго тривала історія Ущелини. Астра і Мейра згадуються вперше як юні дівчата, потім говорять про себе як про жінок, коли це визначення виникло з появою чоловіків. Вони займають поважне місце, особливо з урахуванням народження Мейрою Першої, першої дитини від зв'язку чоловіка та жінки. Вони постають далі засновницями сімей, кланів, прародительками племен, нарешті, набагато пізніше – богинями. Ми знаємо їх під різними іменами, але одна завжди асоціюється із зіркою-покровительською любові і жіночої магії, а інша пов'язується з місяцем. [...] Усміхнені володарки, доброзичливі повелительки живих, Артеміда, Діана і Венера, та багато інших посередниць між нами та небесами.»* [4, с.89-90]. Таким чином, оповідач акцентує на архетипній природі героїнь древніх хронік, проводячи паралель між ними й давньогрецькими богинями.

Отже, у творах Д.Гуменної та Д.Лессінг художньо змодельовано період матриархату, акцентовано на ролі жінки в житті суспільства, її магічних й особистісних якостях, її подібності до божества. Українська письменниця апелює до міфів Трипілля та українського язичництва, а Д.Лессінг створює власну неповторну модель художнього антропогенічного міфу, згідно з яким жінки з'явилися першими на землі, а чоловіки постали пізніше, як аномалія, народжені матерями жіночого племені Ущелини.

Список використаних джерел і літератури:

1. Гуменна Д. Благослови, Мати! Казка-есе. – Нью-Йорк: Об'єднання Українських Письменників «СЛОВО», 1966. – 282 с.
2. Гуменна Д. Небесний змії. Фантастична повість на тлі праісторії. – Нью-Йорк: Науково-дослідне товариство української термінології, 1982. – 265с.
3. Еліаде М. Священне й мирське ; Міфи, сновидіння і містерії ; Мефістофель і андрогін ; Окултизм, ворожбитство та культурні уподобання; [пер. з нім., фр., англ. Г.К'орьян, В.Сахно]. – К. : Основи, 2001. – 591 с.
4. Лессинг Д. Расщелина: [роман]. – [пер. с англ. Ю.Балаяна]. – СПб.: Амфора.ТИД Амфора, 2013. – 223с.
5. Мірошніченко Л. Я. Скептецизм Сократа і сучасний англійський роман // Від бароко до постмодернізму: збірник наукових праць. – 2013. – Том.17. - №2. – С.119-125. // Режим доступу: <http://zarlit.dp.ua/index.php/BP/article/view/58/58>
6. Наговицын А. Е. Древние цивилизации: общая теория мифа. – М. : Академический проект, 2005. – 656 с.
7. Тиховська О., Бура І. Міфологізм роману Доріс Лессінг «Ущелина» // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Ужгород, 2015. – Вип. 20. – С.136-140.
8. Хоуп М. Суцність Женины: Её сила, тайна, архетипы. Её Богиня ; [перев. с англ. И.Старых]. – М. : ООО Издательский дом «София», 2006. – 224 с.

References:

1. Gumenna D. Blagoslovy, Mat`! Kazka-ese. – N`yu-Jork : Obyednannya Ukrayins`kых Pys`mennykiv «SLOVO», 1966. – 282 s. (in Ukrainian).
2. Gumenna D. Nebesnyj zmij. Fantastychna povist` na tli praistoriyi. – N`yu-Jork: Naukovo-doslidne tovarystvo ukrayins`koyi terminologiyi, 1982. – 265s. (in Ukrainian).
3. Eliade M. Svyashhenne j myrs`ke ; Mify, snovydinnya i misteriyi; Mefistofel` i androgin ; Okul`tyzm, vorozhbytstvo ta kul`turni upodobannya; [per. z nim., fr., angl. G.K`oryan, V.Saxno]. – K. : Osnovy, 2001. – 591 s. (in Ukrainian).
4. Lessing D. Rasschelina: [roman]. – [per. s angl. YU.Balayana]. – SPb.: Amfora.TID Amfora, 2013. – 223s. (in Russian)
5. Miroshnychenko L. Ya. Skeptyc`ym Sokrata i suchasnyj anglijs`kyj roman // Vid baroko do postmodernizmu: zbirnyk naukovyx pracz`. – 2013. – Tom.17. – №2. – S.119-125. // Rezhym dostupu: <http://zarlit.dp.ua/index.php/BP/article/view/58/58> (in Ukrainian).

6. Nagovitsyin A. E. Drevnie tsivilizatsii: obschaya teoriya mifa. – M.: Akademicheskiiy proekt, 2005. – 656 s. (in Russian)

7. Туховська О., Буря І. Мифологізм роману Дорис Лессінг «Ushhelyna» // Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva. – Uzhgorod, 2015. – Ву`р. 20. – С.136-140. (in Ukrainian).

8. Houp M. Suschnost Jeninyi: Ee sila, tayna, arhetipyi. Ee Boginya ; [perev. s angl. I.Staryih]. – M. : OOO Izdatelskiy dom «Sofiya», 2006. – 224 s. (in Russian)

Summary

Iryna Bura

Specifics of Artistic Expression of Goddess Image in Fairy Tale-Essay «Bless, Mother!» Written by D. Humenna and in the Novel «The Cleft»

Written by D. Lessing

In this article the typological analysis of mythological bases of image of mother-goddess in the works of D. Humenna (fairy tale-essay «Bless, Mother!») and D. Lessing («The Cleft») was made. The stress was made on specifics of describing the epoch of matriarchy, on the woman's role in society, her magic and personal characteristic, her similarity to deity. D. Humenna appeals to myths of Trypillya and Ukrainian paganism, describes different customs which were performed by old women as multidimensional phenomenon. D. Lessing creates her own model of literary antropogenic myth, according to which, a woman was the first to appear on the Earth and a man appeared later, as an anomaly, born to the mothers of women belonging to the tribe called the Cleft. Both Ukrainian and English writers wanted to reconstruct world's antropogenic myths, each of them used the specific method of artistic rethinking of the role of human past. Their works differs in stylistics and method of structuring the text, but the similarity is in their desire to draw readers' attention to transformational role of a woman in historical context and remember about mythological image of mother-goddess, which has an impact on the formation of modern civilization.

Key words: *English literature, antropogenic myths, archetype of Mother, D. Humenna, D. Lessing, matriarchy, mythologism, Trypillya.*

Дата надходження статті: «08» квітня 2019 р.

Дата прийняття до друку: «19» квітня 2019 р.